

УДК 368:336.228.34

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СФЕРИ ВИКОРИСТАННЯ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В СХЕМНИХ ОПЕРАЦІЯХ

Антон Олександрович БОЙКО

к.е.н., старший викладач кафедри фінансів ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми)

E-mail: a.boiko@uabs.edu.ua

Вікторія Володимирівна РОЄНКО

к.е.н., асистент кафедри фінансів ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми)

E-mail: v.v.roienko@uabs.edu.ua

Анотація. У статті здійснено аналіз найбільш поширених незаконних схем використання послуг страхових компаній з метою мінімізації податкового навантаження та легалізації доходів отриманих злочинним шляхом. Запропоновано та обґрунтовано систему показників формалізації ризику використання страхових компаній в схемних операціях.

Аннотация. В статье проведен анализ наиболее распространенных незаконных схем использования услуг страховых компаний с целью минимизации налоговой нагрузки и легализации доходов полученных преступным путем. Обосновано систему показателей формализации риска использования страховых компаний в схемных операциях.

Ключові слова: страхова компанія, легалізація, схемні операції, податкове навантаження.

Ключевые слова: страховая компания, легализация, схемные операции, налоговая нагрузка.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку національної фінансової системи інститут страхування лише частково виконує покладену на нього соціально-економічну функцію. Незважаючи на поступове збільшення рівня капіталізації страхових компаній, виходу на вітчизняний ринок іноземних інвесторів та збільшення обсягу страхових премій в цілому, досі відсутня довіра населення та суб'єктів господарювання до діяльності страхових компаній. Однією з причин вище зазначеної проблеми виступає низький рівень ефективності державного регулювання, контролю та нагляду за функціонуванням та розвитком страховиків. За цих умов можливість страхового ринку активно використовуватися для проведення схемних операцій, які спрямовані на мінімізацію оподаткування суб'єктів господарювання, виведення грошових коштів з обороту, транзакція їх за кордон або одержання інших економічних переваг як страховиками, так і третіми особами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження схем легалізації коштів, одержаних кримінальним шляхом, та оптимізації податкового навантаження за участю страхових компа-

ній в Україні залишається недостатньо вивченим. Найбільш активно дану проблему досліджують такі вітчизняні науковці, як А. Василенко [1], О. Залетов [2], А. В. Кравець [3] та інші. Дана проблематика знайшла широке відображення у аналітичних оглядах міжнародних організацій та національних регуляторів, а саме Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [4], Міжнародної організації страхового нагляду [5], Міжнародної асоціації актуаріїв [6], Управління ООН по боротьбі з наркоманією та тероризмом [7] та інші. Проте питання ідентифікації системи показників, за допомогою яких можна оцінити ризик використання страхових компаній в схемних операціях залишається недостатньо вивченими.

Метою статті є узагальнення характерних ознак схемних операцій за участю вітчизняних страхових компаній та обґрунтування основних показників, які характеризують ризик використання схемних операцій в діяльності страхових компаній.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Особливості розвитку страхових відносин в Україні зумовлені затяжними процесами

реформування національної економіки і неефективними заходами державного регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг, в результаті чого набули поширення схемні страхові операції, ініціатором яких може виступати як безпосереднього страхова компанія, так і будь-який інший суб'єкт господарювання.

Основний зміст схемних операцій полягає в тому, що під виглядом страхових праводій відбуваються дії, спрямовані на мінімізацію податкового навантаження суб'єктів господарювання, легалізацію доходів, отриманих незаконним шляхом, трансформацію безготівкових коштів у готівку та інше.

Страхові компанії виступають суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. У випадку перерахування страховою компанією до банківської установи грошових коштів на суму більше 150000 грн одним платежем, а також здійснення виплати страхових відшкодувань (виплат) через касу банківської установи на аналогічну суму, дані операції підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» [8].

Розглянемо найбільш поширені незаконні схеми використання послуг страхових компаній з метою оптимізації фінансових потоків, які мають місце в Україні.

Незважаючи на численні спроби переходу страхових компаній на загальну систему оподаткування, в Україні страховики досі сплачують 3 % з валових премій, тоді як інші суб'єкти господарювання – 18 % з прибутку. З метою зменшення податкового навантаження страхова компанія укладає фіктивний договір на страхування деяких фінансових або майнових ризиків, що дозволяє зменшити базу оподаткування податку на прибуток страхувальника, оскільки витрати на придбання страхових полісів зараховуються до складу валових витрат від основної діяльності. Потім страхова компанія перестраховує ризики у фіктивній компанії, за що отримує винагороду в розмірі 7-8 % від обсягу премії. Крім того, сума премій передана в перестраховування зменшує базу оподаткування для страховика. У підсумку страхувальник замість 18 % сплачує близько 10 % податку (7-8 % винагорода + 3 % податку на валові премії страховика).

На думку експертів, щороку український бізнес за рахунок використання фіктивних страхових операцій заощаджує на сплаті податків близько 1,5 млрд грн.

Найбільш розповсюдженою схемою, пов'язана з легалізацією доходів з використанням операцій перестраховування, є наступна: укладаючи фіктивний договір страхування, страхова компанія перестраховує свої ризики в компанії-нерезидента. Тобто валютні кошти розміщуються за межами України та концентруються на рахунках офшорних компаній.

Крім вищезазначених схем, для легалізації доходів отриманих незаконним шляхом та переведенням безготівкових коштів у готівку використовуються цінні папери, що мають ознаки фіктивності. Сутність даного механізму полягає в наступному: суб'єкт господарювання (страхувальник) сплачує кошти страховій компанії у вигляді страхових платежів, потім страхова компанія частину даних коштів інвестує в неліквідні цінні папери технічного емітенту, який перераховує кошти як фінансова допомога іншому суб'єкту господарювання, які в подальшому знімаються готівкою.

Наступна схема, характерна як для вітчизняного, так і закордонного страхового ринку, передбачає використання послуг кептивної компанії для проведення фіктивних страхових операцій. Так, банк укладає договір страхування кредитів з кептивною страховою компанією з метою оптимізації свого кредитного портфелю. Сутність фіктивної страхової операції полягає в наступному: на балансі банку знаходиться значний обсяг неповернених кредитів, що загрожує невиконанню нормативів центрального банку, і тому банк укладає договір страхування, за яким в подальшому настає страховий випадок. Внаслідок цього, банк отримує страхову виплату, що відповідно дозволяє перекласти ризики на страхову компанію.

На основі вище розглянутого, узагальнено основні ризики, за якими можна провести оцінювання схильності страхової компанії до використання нею схемних операцій. Дані ризики запропоновано розглядати у розрізі 4-х груп, а саме: ризик, пов'язаний з країною, в якій функціонує страхова компанія; ризик, пов'язаний з діями страхувальника; ризик, пов'язаний з діяльністю страхової компанії; ризик, пов'язаний з порушенням норм регулятора страховою компанією (табл.1).

Таблиця 1

Групи показників, що характеризують ризик використання страхових компаній в схемних операціях

Назва групи	Показники
Ризик, пов'язаний з країною, в якій функціонує страхова компанія	Країни, що мають слабкий режим протидії відмиванню коштів одержаних злочинним шляхом за даними FATF
	Країни, в яких високий індекс корупції за методикою Transparency International
	Країни з низьким податковим навантаженням для нерезидентів
	Країни, у яких виявлені системні та численні правопорушення в оподаткуванні, банківському та фінансовому секторах
	Країни, до яких застосовані санкції міжнародних організацій
Ризик, пов'язаний з діяльністю страхової компанії	Компанія, яка укладає договори страхування переважно з юридичними особами
	Компанія, яка має занадто високий або низький рівень страхових виплат
	Компанія, в структурі страхового портфеля якої переважають договори зі страхування фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків, страхування ризиків стихійних явищ
	Компанія, яка має високу частку вихідного перестраховування у співвідношенні до акумульованих валових страхових премій
	Компанія, яка є частиною фінансово-промисловою групою
Ризик, пов'язаний з діями страховальника	Страховальники, які проживають на значній відстані від місцезнаходження страхової компанії
	Страховальники, які ініціюють дострокове розірвання договору страхування та отримання ними викупної суми
	Страховальники, які використовують готівковий або нетрадиційний спосіб оплати послуг
	Страховальники, відносно яких застосовано міжнародні санкції
	Страховальники, які укладають договори страхування на значну суму
Ризик, пов'язаний з порушенням норм регулятора	Страхова компанія, яку притягнуто до відповідальності та накладено штрафи за порушення норм формування та розміщення страхових резервів
	Страхова компанія, яку притягнута до відповідальності та накладено штрафи за порушення вимог до норм платоспроможності
	Страхова компанія, яку притягнута до відповідальності та накладено штрафи за невиконання вимог щодо проведення перестрахових операцій
	Страхова компанія, на діяльність якої подані скарги від страховальників
	Страхова компанія, яка має заборгованості за нарахованими штрафами

Розглянемо більш детально деякі з груп показників.

Якщо договір страхування або перестраховування укладений з компанією-нерезидентом доцільно починати перевірку з країни, в якій вона зареєстрована, на основі даних про рівень протидії відмиванню злочинних доходів, рівень корупції в країні, рівень податкового навантаження для нерезидентів, правопорушення у фінансовій сфері та міжнародні санкції. Так, FATF системно проводить моніторинг діяльності установ і організацій різних країн світу та визначає країни, які пов'язані з легалізацією доходів одержаним кримінальним шляхом та фінансуванням тероризму. Станом на червень 2014 р. такими країнами стали Іран, Північна Корея, Алжир, Еквадор, Індонезія, М'янма [4].

У той же час, справедливо зауважити, що при дослідженні схемних страхових операцій доцільно враховувати рівень корупції в політичній, судовій та фінансовій системах країни. В основу даної оцінки можна запропонувати індекс сприяння корупції, який щорічно розраховується Transparency International [9]. Даний індекс формується за допомогою опитувань та досліджень експертів різних країн світу. Кожна країна отримує від 0 до 100 балів. За результатами 2014 р. найменший рівень корупції зафіксовано в Данії (значення індексу – 92), Новій Зеландії (91), Фінляндії (89), Швеції (87), Сінгапурі (84), тоді як Україна (26) посіла 142 позицію з 175 та займає місце поряд з Бангладешем (25), Кенією (25).

До країн з низьким рівнем податкового навантаження у більшій мірі відносяться офшорні

зони, які мають вільний режим або пільгові умови оподаткування для нерезидентів. І тому інцидентом для проведення додаткової перевірки стосовно ймовірного використання схемних операцій, на нашу думку, є також співпраця страхової компанії з перестраховиком, який зареєстрований в офшорній зоні.

Наявність численних правопорушень у фінансовій сфері, зафіксованих міжнародними організаціями, створюють умови для розвитку тіншового сектору економіки, в тому числі в страхуванні, чим і обумовлений вибір даного показника для ідентифікації схемних операцій.

Страхова компанія та/або страхувальник, які представляють державу, стосовно якої запровадили санкції міжнародні організації та уряди інших країн, потребує додаткового контролю з боку регулюючих органів, оскільки їх діяльність може бути пов'язана з легалізацією злочинних доходів, виведенням грошових коштів з обороту тощо.

Вагоме місце в ідентифікації проявів схемного страхування займає моніторинг діяльності страхових компаній за параметрами, які визначені в таблиці 1.

Рівень страхових виплат характеризує ступінь виконання страховиком своїх зобов'язань перед страхувальниками. Ознаки схемності даний показник набуває у випадку занадто високого або низького його рівня, тобто страхова компанія здійснює страхові виплати на суму, співставну акумульованим страховим преміям (послуги страхової компанії використовуються для легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, та трансформація коштів у готівкову форму), або навпаки – майже відсутні або на низькому рівні (страховик вчиняє шахрайські дії з метою зменшення або невиконання зобов'язань перед власниками страхових полісів).

З метою ухилення від оподаткування та отримання більшого прибутку, суб'єкти господарювання в більшій мірі схильні до здійснення схемних страхових операцій, ніж громадяни. Якщо частка фізичних осіб у загальному обсязі страхувальників менше 30 %, то даний показник набуває ознак схемності.

Деякі учасники вітчизняного страхового ринку використовують деякі види страхування (страхування фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків, страхування ризиків стихійних явищ) як суто технічний прийом для легалізації капіталу та зменшенні податкового навантаження. Для страхування фінансових ри-

зиків характерним є абстрактна природа об'єкта страхування, складності в обрахунку ймовірності настання фінансового ризику, низький рівень контролю за настанням страхового випадку. Для страхування від вогневих ризиків та страхування ризиків стихійних явищ притаманні низький рівень настання страхових випадків. У випадку перевищення даних видів страхування в структурі страхового портфелю (40% і більше) виникають сумніви до прозорості даної компанії у наданні страхових послуг.

Частка вихідного внутрішнього перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій може вказувати на використання перестрахових операцій в мінімізації податкових зобов'язань страховика за рахунок зменшення оподаткованого доходу на суму страхових платежів, сплачених за договорами перестраховання з резидентами. Ознак схемності даний показник набуває при значенні 40 % і більше. Фактично перестраховання в Україні досить часто використовується не як механізм перерозподілу ризиків, а як інструмент оптимізації сплати податків.

Будучи учасником фінансово-промислової групи, послуги страхової компанії можуть використовуватися для легалізації незаконних фінансових та господарських дій афілійованих осіб (банків, підприємств, інших фінансових установ).

Крім страхової компанії, вагома роль в ініціюванні та проведенні шахрайських дій належить страхувальнику. В своїй більшості, страхувальники намагаються завищити суму страхових виплат, фальсифікувати страхову подію або отримати страхову винагороду іншими незаконними шляхами.

З метою захисту прав споживачів страхових послуг та недопущення їх залучення в схеми, які за своєю суттю є шахрайськими або побудовані як «фінансова піраміда» страхова компанія повинна чітко виконувати нормативно-правові вимоги національного регулятора. На основі даних про кількість порушень та обсяг штрафів, скарг від страхувальників та обсягу заборгованості можна проаналізувати діяльність страхової компанії на факт використання нею схемних операцій.

Висновки. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано, що сучасні схеми здійснення фіктивних операцій за участю страхових компаній дозволяють мінімізувати розмір об'єкта оподаткування або приховати дійсні джерела походження доходів. З метою забезпечення реаліза-

ції державної політики у сфері запобігання розвитку тіншового сектору економіки, сформована багатовекторна система показників ідентифікації ризиків використання страхових компаній в схемних операціях, що дозволяє провести всебічний моніторинг даного процесу та мінімізувати потенційні злочини. В подальших дослідженнях

доцільно розробити науково-методичний підхід до формалізації інтегрального показника оцінювання ризику використання страхових компаній в схемних операціях, що призведе до підвищення оперативності здійснюваного фінансового моніторингу, зокрема, та стимулювати розвиток легального фінансового сектору країни в цілому.

Список використаних джерел

1. Василенко А. Податкове стимулювання розвитку страхування / А. Василенко // Вісник КНТЕУ. — 2012. — № 4. — С. 34–46.

2. Залетов О. Відмивання брудних грошей та заходи боротьби на страховому ринку / О. Залетов // Страхова справа. — 2006. — № 1 (21). — С. 36–38.

3. Кравець А. В. Способи реалізації «схемного» страхування на страховому ринку України / А. В. Кравець // Менеджмент та підприємництво України : етапи становлення і проблеми розвитку. — Львів : Вид-во Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2007. — С. 192–197.

4. FATF Public Statement [Електронний ресурс] / The Financial Action Task Force, 27 June 2014. — Режим доступу : <http://www.fatf-gafi.org/documents/news/public-statement-june-2014.html>.

5. Examples of money laundering and suspicious transactions involving insurance [Електронний ресурс] / International Association of Insurance Supervisors, 2004 – 9 p. — Режим доступу : http://www.iaisweb.org/___temp/Examples_of_money_laundering.pdf.

6. Measurement of Liabilities for Insurance Contracts: Current Estimates and Risk Margins [Електронний ресурс] / An International Actuarial Research Paper prepared by the Risk Margin Working Group

of the International Actuarial Association. – Ottawa, April 2009.– 210 p. — Режим доступу : http://www.actuaries.org/LIBRARY/Papers/IAA_Measurement_of_Liabilities_2009-public.pdf.

7. Risk of Money Laundering through Financial and Commercial Instruments. 2nd Edition [Електронний ресурс] / United Nations Office on Drugs and Crime. – Bogota, 2013. – 243 p. — Режим доступу : http://www.imolin.org/pdf/Risk_of_Money_Laundering_Version_2.pdf.

8. Актуальні методи і способи легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму [Електронний ресурс] / Департамент фінансових розслідувань Державна служба фінансового моніторингу, 2012. — Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/file/link/396801/>

9. Corruption Perceptions Index 2014 [Електронний ресурс] / Transparency International. — Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2014>.

10. Меренкова О. Факторний аналіз імовірнісної оцінки ризику використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму / О. В. Меренкова, Т. Медвідь, А. Бойко // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 11. — С. 46–52.